

LASTRIČEV »ČIŽMAR« ZA BOSANSKE KAPELANE I MISIONARE

Oslobodilački Bečki rat (1683.-1699.) donio je slobodu od turskog gospodstva kršćanima u Ugarskoj, Slavoniji, Srijemu, Bačkoj, Lici i Dalmaciji, ali je osjetljivo prorijedio katolike u Bosni i Hercegovini, tako da ih je početkom 18. st. bilo između 17.000 i 25.000. Usprkos teških vanjskih i unutrašnjih političkih, društvenih i vjerskih prilika njihov se broj tri puta povećao, kad je 1765. Filip Lastrić Očevac tiskao svoje djelo *Od' uzame*.¹ Tada je o katolicima u Bosni i Hercegovini, raspršenima u tridesetak župa, vodilo pastoralnu brigu oko sedamdeset franjevac a i dvanaest svjetovnih svećenika. U svim tim župama bilo je samo pet crkava (Sutjeska, Fojnica, Kreševo, Vareš i Podmilačje) i tri oratorija (Sarajevo, Tuzla i Ivanjska nedaleko Banjaluke)². Svećenici su se stoga stalno kretali među katoličkim pukom okupljajući ga osobito nedjeljama i blagdanima na slavljenje euharistije. Malo tko je tada u Bosni tako dobro poznao društvene i političke prilike kao i okolnosti pastoralnog rada kao Filip Lastrić Očevac.³ Opisuje ih iscrpno i bez uljepšavanja u svojoj knjizi *Od' uzame*, u prvom dijelu (3-17) gdje su »riči upravljene k istim kapelanom i misionarom«, ovako: »Znam da su vaše ovčice rastrkane po daleku, šta radi za služiti nji(h) podpuno, malo počivanja imate, nego ste najviše u obtrkivanju i (h)odu po selie (selima). Znam da na mnogo mista prebivališta vaših(h) ovčica jesu pomij(e)-šana s nevirničkim, kroz koja vam valja putovati sve sa strahom, niti brez pogibli. Znam da vam se ne zna mlogo putah dan ni noć, konak

¹ *Od' uzame o. f. Filipa iz Occhieviae Reda Magne Bratje S. O. F. Obsluxitaegljah Provincie Bosanske davno Minis. (tra) Provinc. (ijalnoga). Prikazano pp. kapelanom i misionarom bosanskim . . . Mleczi 1765.* — Na samoj naslovnoj stranici ističe Lastrić da njegovo djelo *Od' uzame* jest »razdijeljeno u četira dila: Riči upravljene istim kapelanom, 2. Nauk krstjanski s istomačenjem stvari potribitij za saraniti se, toliko u kratku, koliko je samo priprostim dosta znati, 3. Govorenja kratka na 12. Apost.(ola) s istomačenjem 12. članakah od Virovanja po Catehismusu Rimskomu, 4. Istomačenje Ivand.(elja) u sve nedilje i svece priko godine: govorenja prikratka s ponukovanji dilorednim«.

² Usp. A. ZIRDUM: *Filip Lastrić Očevac 1700.-1783.* Zagreb 1982, 34-42.

³ Filip Lastrić (Očevja nedaleko Vareša, 1700.-Sutjeska, 19. IV. 1783.) je nakon sticanja osnovnoga školskog znanja u franjevačkom samostanu u Kraljevoj Sutjesci u Italiji završio filozofsko i teološko školovanje. Predavao je filozofiju na franjevačkom učilištu u Slavonskoj Požegi (1726.-1729.), bio učitelj novaka u Sutjesci (1729.-1735.). U upravi prostrane provincije Bosne Srebrene bio je najprije vikar ili kustod (1735.-1738.), a zatim provincijal (1741.-1745.). Bio je aktivni sudionik tzv. prve (1735.) i druge (1757.) podjele Provincije Bosne Srebrene, osobiti borac za tradicionalna prava bosanskih franjevaca pa je u više navrata branio ta prava u Rimu i Beču, a prava katolika pred turskim vlastima kao i pred pravoslavnim crkvenim glavarima.

Lastrić je u rukopisu ostavio filozofski priručnik *Traditiones in universam Aristotelico-scoticam philosophiam* (Posegae 1726.-1729.). Tiskom je objavio pastoralno-na-božna djela: *Koristan nauk dilovati molitvu od pameti* (s. l. 1742; objavljeno anonimno), *Testimonium bilabium* (Venetiis 1755), *Kratka načini put križa* (Rim 1758), *Od' uzame* (Mleczi 1765), *Nediljnik dvostruk* (Mleczi 1766, *Svetnjak* (Mleczi 1766). U rukopisu je ostao njegov povijesni spis *Commentariolum super Bosnensi provincia* (u franj. samostanu u Sutjesci), a djelo *Epitome vetustatum Provinciae Bosniensis* objavljeno je u tri izdanja (Venetiis 1762, 1765², Anconae 1776³; prvo izdanje ima naslov: *De antiquitate et natis Provinciae Bosniensis*. — U bilj. br. 2 spomenuta Zirdumova monografija daje potpun uvid u Lastrićevo vrijeme, njegov život i djelo te prosudbu njegove uloge u crkvenoj i kulturnoj povijesti Bosne 18. stoljeća.

ni postelja, ručak ni večera, nego valja da ste zadovoljni onako kako se gdi nađe kod siromaha. Znam da crkvah ne imajući valja vam tražiti zgradah i pojatah ili načinjati kolibice pod dubjem te kabanicom pokrivši misu govoriti. Znam da vaše ovčice budući... ljudi težaci i siromasi, ne mogu k vama doći u druge dneve nego najviše u svetkovine. Onda vam je krstit, vinčat, i upisat oboje i drugo. Onda vam je ispovidat i pričešćivati, onda nad nelagodnim Boga molit i blagosivljati. Svi bo u svetkovine k vama najviše utječu se u svojim potribama duhovnim«(7). Poznavajući sve te teškoće, Lastrić odlučno tvrdi svojim bosanskim kapelanima i misionarima: »Sa svim tizim sve vas rečene stvari ogovoriti (izgovoriti), ne mogu, ni opravdati da vi niste pod teško pomanjkanje dužni... vaši ovčica sveudilj pašom duhovnom pitat i raniti... trim stvarima osobito, to jest: 1. *dobrom prilikom* (primjerom), 2. *službom od ss. sakramentah*, 3. *Ričju Božjom, to jest naukom* i pripovidanjem stvari potribite za spasenje. I premda je odluka moja osobita napomenuti vam samo pritežku dužnost treće vrste od ove paše, zašto (jer) neki čine da im je od volje pripovidati te ostavljaju mlogo puta malane gladujući, kako se tuži Duh S(veti) po pror(oku) Jeremiji: malani iskali su kruha i ne imadijaše tko ulomiti...« (7,8).

Upravo je u to vrijeme i upravitelj bosanskoga apostolskog vikarijata, biskup Pavo Dragičević,⁴ tražio od svećenika da koriste redovita okupljanja vjernika na slavljenju mise kao priliku za osnovnu vjersku pouku. Odredio je da svećenici tada zajedno s narodom izgovaraju glavne molitve, temeljne vjerske istine i katekizamske obrasce, kao što su: znak križa, Očenaš, Gospin pozdrav, Zdravomarija, Vjerovanje, Deset Božjih zapovijedi, zatim djela vjere, ufanja i ljubavi te čin kajanja. Nakon toga je svećenik trebao tumačiti dio katekizma, a propovijedati je imao tek u izobilju vremena.⁵ I Lastrić upozorava da je važnije vjernicima tumačiti katekizam negoli propovijedati. Stoga prekorava svećenike: tko kog mise samo propovijeda, zanemaruje osobito djecu »ostavljajući krušac koji žele i gladuju malani janjci iliti priprosti puk Pripovidate stvari manje potribite za spasenje negoli je nauk i istomačenje stvari brez koji se ne mogu saraniti (spasiti)... Vi ste dužni... u svaku svetkovinu, veli i zapovida S(v). Sabor Tridentinski, a osobitim načinom u nedilje, stvari potribite za spasenje tomačiti« (13). Vodi Lastrić računa o spomenutoj Dragičevićevoj uputi pa u prvom govo- renju drugog dijela knjige koji govori »svrhu nauka krstjanskoga« (18-113) donosi osnovne vjerske istine, obrasce i molitve zajedno s kratkom poukom o sakramentu pokore uz zahtjev da se taj manifest pripadnosti Katoličkoj crkvi zajednički ponavlja svake nedjelje (18-22). U ukupno dvadeset poglavlja, tzv. »govorenja«, razdijelio je Lastrić sav nauk

⁴ Pavo Dragičević (1696.-1773.) imenovan je 1740. apostolskim vikarom u Bosni i Hercegovini. God. 1761. je počeo ozbiljnije pobolijevati pa se 1765. zahvalio na službi apostolskog vikara. Pripadao je franjevcima fojničke regije; ondje je i umro. Njegov opsežan izvještaj o pastoralnom pohodu bosanskih i hercegovačkih katolika sredio je njegov tajnik Mato Marčinkušić-Lašvanin, a djelomično su ga objavili Julijan Jelenić (*Spomenici kulturnog rada franjevacu Bosne Srebreničke*, Mostar 1927, 76-114) i Dominik Mandić (*Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae*, Chicago-Rim 1962 17-106).

⁵ A. ZIRDUM: Filip Lastrić Očevac, 39.

kršćanski; prva četiri »govorenja« imaju uvodni značaj. Razvrstao je tako cjelovito katekizamsko gradivo na prikladne metodičke cjeline sa željom da ih svećenici izgovaraju pred narodom tijekom jedne godine i tako svake godine ponavljaju. U korizmeno vrijeme trebalo je gradivo ispitivati (23,24).

No, Lastrić se nije zadovoljio tumačenjem kršćanskog nauka samo u nedjelje i blagdane kod okupljanja vjernika na misu. »Niti je za dosta... vama samo s otara (oltara) u svetkovine tomačiti Nauk krstjanski, budući vaš puk po daleku (stanuje)... niti se svi sastaju na misu ni u svetkovine. etc. Nego ste dužni publice et per domos, veli s(v). Pavao, toliko očito u općinu s otara, koliko osobito po kuća, kada ste na selie gdi na konaku, skupivši dičicu i čeljad, učiti nji stvari potribite za spasenje, nauk kršćanski« (13). Svakako se Lastrić suprotstavlja pastoralnom minimalizmu, premda priznaje objektivne i subjektivne teškoće pastoralnog djelovanja u tadašnjoj Bosni; »Ima nekih pastira koji ovu dužnost pripovidat rič Božju malo poznaju i misle da krstit, vinčat, ispoviditi bolesnike i vas puk uz korizmu, pak govoriti im misu u svetkovine jest sva njihova dužnost. A to pripovidati čine da im je od volje i nauk krstjanski kazivati... Ali varaju se...« (11). Knjigu *Od' uzame* je zato priredio da je mogu koristiti svećenici upravo u toj službi katekiziranja, tumačenja katekizma i propovijedanja. Stoga potiče svećenike: »Ne imaš se stiditi iz knjižica dojiti i raniti malane mlikom duhovnim pred ljudima... Ako tako učiniš priko sve godine, vas će puk naučiti često govoreći ona brez koji se ne more saraniti te se uz korizmu ne ćeš mučiti i znat će se ispovidat i pripraviti za ispovid« (15). Daje Lastrić i neposrednu metodološku uputu o upotrebljavanju knjige, kad piše: »Ova ti moreš... iz knjižica s pukom zajedno... to jest: što ti rečeš, neka opet vas puk iste riči priuzima« (15).

Strogi katekizamski dio Lastrićevog »*vademecuma*« — *Od' uzame* najprije tumači znak križa u stilu belarminovske tradicije jer ga povezuje s upozorenjem na jedinstvo Božje i otajstvo presvetog Trojstva (25-27). Zatim spominje da na četiri skupine »razdiljuju se kršćani koji su različito dužni znati stvari brez koji se ne more saraniti nitko i znati nauk krstjanski« (28-30).⁶ Tumačenje Vjerovanja ima uvodno

⁶ »Imate znati da su četiri vrste iliti u četiri stanku razdiljuje se krstjani koji različito dužni su imati stvari brez koji se ne more saraniti nitko i znati Nauk kršćanski. Najprvo su malaa dičica i ova nisu dužna niti mogu. i. znati ništa prije nego dojdu k razumu... U drugom stanku jesu dica koja su nastupila na razum. Ovi kako napriduju u razumu, onako dužni su napridovati i u Nauku kršćanskomu i dužni ste ih naučiti kako počnu progovarati i znat govorit: najprvo prikristit se, Očenaš i Zdravomariju, pak polagano članke Vire i Otajstva poglavitih i tako ostalih... U trećem stanku jesu oni koji su izašli na pamet tako da potpuno mogu razabrati što je zlo, što li dobro... Ovi su dužni znati ne samo da se nitko brez vire saraniti ne more, nego jošter da je prava vira od spasenja jedna jedina... Vira je prava ona koje je glava neviđena Isukrst na nebu, glava viđena na zemlji Vikar njegov s(v). Otac Papa Rimski... Ovi su dužni znati jošter izvan Očenaša. Zdravomarije i drugi od nauka kršćanskoga, da općinu i neistomačeno dužni su virovati sve ono štogod viruje S. Crkva rečena. A istomačeno dužni su znati poglavita otajstva od vire, 12 članaka iste, 10 zapovidi Božje, 5 crkvene i sakramente. To velim je najmanje; najmanje ima znati svaki napamet kad ga se pita... U 4. stanku jesu naučitelji S. Crkve i poglavari, koji ne samo rečena imaju znati nego druga mloga i tomačiti ss. pisma drugim« (28-30).

»govorenje« o temeljnim otajstvima vjere, o trima božanskim osobama (30-32), a samo Vjerovanje dijeli u dva »govorenja«; prvo obuhvaća osam članaka, drugo posljednja četiri (33-39). U daljnja četiri govorenja je Lastrić razdijelio dio katekizma o ufanju tumačeći najprije krepot ufanja (40,41) pa Očenaš u dva govorenja (43-47) i na kraju Zdravomariju (47-49). Treći dio o ljubavi (50-54) i četvrti dio o »dobrim dilima« (55-77), Lastrić je ustrojio mimo uobičajenih katekizamskih predložaka. U dva »govorenja« govori u trećem dijelu o ljubavi, najprije o ljubavi prema Bogu (50-52) i zatim o ljubavi prema bližnjemu (52-54), ali u tom dijelu ne tumači Deset Božjih zapovijedi. Njih tumači u četvrtom dijelu katekizma, i to najprije prvu zapovijed (68-70), zatim slijedeće četiri (71-74) i na kraju posljednjih pet (74-77). Prije toga, govori općenito o dobrim djelima (55-58), zatim o pozivu na pokoru (58-61), o pet uvjeta dobrog obavljanja sakramenta pokore (61-64) i ispitivanju savjesti (65-67). Nakon ovog dijela katekizma koji pruža tumačenje spomenutog sadržaja, Lastrić dodaje temeljne molitvene i katekizamske obrasce (78-99). Počinje s litanijama Majke Božje (79-81), a nastavlja navodeći: znak križa, Očenaš, Zdravomariju, Vjerovanje, dvije zapovijedi ljubavi, dvije zapovijedi od naravi, Deset Božjih zapovijedi, pet zapovijedi crkvenih, sedam sakramenata, sedam glavnih grijeha, šest grijeha protiv Duha Svetoga, četiri grijeha koji vape u nebo za Božjom osvetom, četiri stvari »brez kojih se ne more saraniti nitko«, četiri posljednje stvari, pet stvari za dobru i valjanu ispovijed, dva otajstva »poglavita od vire«, Gospino pozdravljenje, sedam kreposti, sedam dara Duha Svetog, sedam duhovnih i tjelesnih djela milosrđa; pet osjetila, tri moći duše, tri stvari koje nas pritežu na grijeh, četiri dara »tila slavnoga«, netrpljivost, hitrost, tančina, svitlost ili sjajnost«; šest stvari koje se imaju plakati: vrime izgubljeno, život zlo upravljen, muka Gospodina našega Isukrsta, nesreća bližnjega, učinjene grihe i želeći milost Božju i slavu. Na kraju još navodi sedam Marijinih žalosti i petnaest otajstava krunice. Drugom dijelu *Od' uzame*, koji ima opći naziv »svrhu nauka kršćanskoga«, Lastrić je također pridružio svoja četiri misionarska govora (90-113) kojima je zadaća pripremiti vjernike na biskupov pohod.

Treći dio knjige zauzimaju »Govorenja na 12 apostola« (114-153). Lastrić ih ovako obrazlaže: »Premda smo u drugom dilu tomačili članke od Virovanja, sa svim tizim malo po na dulje i bistrie ćemo istomačiti na svakoga Apostola njegov članak. Otkud ovi ne mećemo u red govorenja od Apostola kako dolaze i svetkuju se priko godine, nego po člancie kako razdiljuje Katekizmo Rimsko« (114). Očito je ovim naglašavanjem Vjerovanja putem njegovoga opetovnog tumačenja Lastrić želio prenijeti težište pastoralnog rada od pripravljanja na sakramente na opće uvođenje u vjerski život, kako poznavanjem katekizma tako sustavnim propovijedanjem.

Stoga četvrti dio *Od' uzame*, »u kome se zdrže govorenja prikratka u nedilje i u druge svetkovine priko godine« (154-401), sadrži devedeset i jednu propovijed, i to za sve nedjelje u godini kao i svetkovine koje su se u to vrijeme slavile uz masovnije sudjelovanje vjernika. Lastrić priznaje da je taj dio svoje knjige priredio prema djelu *Il Parroco all' altare*: »Ovi dio tvoritelj prinese iz knjižica talijanskije... u jezik slavo-bosanski malom prominom al nadometnućem« (3). Petar Kolendić je već upozorio da je spomenuti Lastrićev predložak napisao i izdao Giuseppe Malatesta Garuffi (1655.-1727.), »bibliograf i svećenik jedan iz talijanskog Riminija«. ⁷ Andrija Zirdum je u knjižici franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci pronašao pet izdanja tog Garuffijevog djela, a venecijansko izdanje iz 1758. Lastrić je očito koristio. ⁸ Nije doslovno slijedio Garuffija. Ponegdje je proširivao tekst, negdje skraćivao. Neke je propovijedi izostavio, a unio je i pet vlastitih: za svetkovine sv. Ilije, sv. Roka, za Pepelnicu, Veliki petak i Bezgrešno začće Marijino.

Od' uzame je jedino Lastrićevo pastoralno djelo koje je doživjelo drugo izdanje. Ponovno ga je tiskao 1796. Grgo Ilijić (Holjić) Varešanin dodavši i četrnaest svojih propovijedi. ⁹ Nepoznati franjevac je početkom 19. st. tiskao *Nauk krstjanski i druge stvari za znati potribite* (Vicenza 1804) i u samom naslovu priznaje da je taj katekizam »sakupljen u kratko iz knjiga dobre uspomene... fra Filipa iz Očevje, fra Lovre iz Ljubuškoga, fra Luke Vladmirovića i različitih drugih...«. Kako je na prvo mjesto stavio Lastrića, očito je najviše i ovisan o njegovom katekizmu *Od' uzame*. ¹⁰ Lastrićev se tako katekizam zajedno s homiletičkim prilogom, za koji se jednako tako može reći da je najvećim dijelom sadržaja bliz katehetskim propovijedima, dugo održao kao priručna svećenička liturgura. Petar Kolendić 1928. piše: »Zanimljivo je sad, da se još uvijek može naići na ponekog starijeg franjevca iz zabačenih sela Bosne ili zagorske Dalmacije, pa da vam samo u superlativima govori o tom starom djelu, koje se tako zgodno moglo nositi u širokim rukavima franjevačkih mantija. I zvaće ga 'Čižmar'. 'Prosto čovjek, dok navuče čižme, a već se iz te knjige spremio da održi propovijed' govore oni.« ¹¹ Svakako je taj »*vademecum*« bosanskih kapelana i misionara bio obljubljen priručnik. Ako se početkom 20. st. i nije više nalazio u redovitoj upotrebi kao katekizam, nego samo kao priručnik za propovijedi, nema sumnje da je sve do katekizma biskupa Miletića Lastrićevo djelo *Od' uzame* bilo temeljno djelo bosanske katekizamske i homiletičke literature.

⁷ P. KOLENDIĆ: Lastrićev »Čižmar«, u: *Franjevački vjesnik* 35(1928), br. 5, str. 139.

⁸ A. ZIRDUM: *Filip Lastrić Očevac*, 108.

⁹ *Isto djelo*, 107; S. M. DŽAJA: *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće*. Zagreb 1971, 179.

¹⁰ A. ZIRDUM: *Filip Lastrić Očevac*, 108.

¹¹ P. KOLENDIĆ: Lastrićev »Čižmar«, 138-139.